

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 626 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukxonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoira Azimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta’siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta’minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta’minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta’sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta‘limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Qoraqalpog'istonda mehmonxona xo'jaligining hozirgi holati tahlili	530
Xalimova Fayoza Nafasovna	
Tikuv-trikotaj korxonalarini brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlari.....	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehriddin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinoz Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Almardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish.....	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INFRATUZILMA LOYIHALARINI AMALGA OSHIRISHDAGI RISKLARNI BOSHQARISH

Yusupova Zilola Ismoiljon qizi

O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistri

ORCID: 0009-0004-7619-3790

Annotatsiya: Ushbu maqolada infratuzilma loyihalarida risklarni tahlil qilish zarurligiga alohida e’tibor qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida qo‘llaniladigan risklarni baholashning asosiy usullari tahlil etilib, ushbu masalani yanada puxta ishlab chiqish zarurligi e’tirof etilgan va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: risklar, risklarni boshqarish, infratuzilma loyihalari, O‘zbekiston Respublikasidagi infratuzilma loyihalari, davlat-xususiy sheriklik loyihalari.

Abstract: In this article, special attention is paid to the need for risk analysis in infrastructure projects. The main methods of risk assessment used in the legislation of the Republic of Uzbekistan are analyzed, the need for more thorough elaboration of this issue is acknowledged, and practical recommendations are provided.

Key words: risks, risk management, infrastructure projects, infrastructure projects in the Republic of Uzbekistan, public-private partnership projects.

Аннотация: В данной статье особое внимание уделено необходимости анализа рисков в инфраструктурных проектах. Проанализированы основные методы оценки рисков, применяемые в законодательстве Республики Узбекистан, признана необходимость более тщательной проработки данного вопроса и даны практические рекомендации.

Ключевые слова: риски, управление рисками, инфраструктурные проекты, инфраструктурные проекты в Республике Узбекистан, проекты государственно-частного партнёрства.

KIRISH

Hozirgi kunda infratuzilma – bu biror tizimning faoliyat yuritishini ta’minlaydigan va uning asosini tashkil etuvchi, o‘zaro bog‘liq xizmat ko‘rsatuvchi tuzilmalar yoki obyektlar majmui sifatida tushuniladi. Shu asosda iqtisodiyot infratuzilmasi ko‘rib chiqiladi. Unga transport va aloqa inshootlari, ombor xo‘jaligi, energiya va suv ta’minoti, ijtimoiy soha obyektlari va boshqa tegishli yo‘nalishlar kiradi.

Ishlab chiqarishning faoliyat yuritishini ta’minlaydigan, aholiga turli xizmatlar ko‘rsatadigan va umuman xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarga xizmat qiladigan ushbu tarmoqlar va faoliyat turlarining yig‘indisi butun milliy iqtisodiyotning poydevorini tashkil etadi. Iqtisodiyot infratuzilmasi obyektlarini qurish yoki modernizatsiya qilish orqali ularning samaradorligi va sifati oshadi. Bu esa nafaqat mamlakat obro‘ining va aholining turmush darajasining yaxshilanishiga xizmat qiladi, balki infratuzilma obyektlari orqali ishlab chiqariladigan tovar va xizmatlar tannarxining pasayishiga, ularning hajmining esa oshishiga olib keladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

O‘zbekiston Respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda risklarni boshqarish masalasi so‘nggi yillarda iqtisodiy o‘shish, barqaror rivojlanish va xorijiy investitsiyalar oqimini ta’minlash nuqtayi nazaridan

dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Infratuzilma loyihalarida risklar ko'p qirrali bo'lib, ularni aniqlash, baholash va minimallashtirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Ilmiy adabiyotlarda ushbu jarayonni tizimli tahlil qilishga qaratilgan ko'plab yondashuvlar mavjud.

Xalqaro ekspert Flyvbjerg B. infratuzilma loyihalaridagi asosiy muammolardan biri sifatida byudjetdan chiqib ketish, rejalashtirishdagi noto'g'ri prognozlar va siyosiy manipulyatsiyalarni ko'rsatadi. U loyihalarda "strategik noto'g'ri baholash" hodisasiga urg'u berib, risklarni boshqarishda ochiqlik va mustaqil audit mexanizmlarining zarurligini ta'kidlaydi. Flyvbjergning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, risklarni real va tizimli tahlil qilish natijadorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Grimsey va Lewis esa infratuzilma sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli asosida amalga oshiriladigan loyihalardagi moliyaviy, institutsional va siyosiy risklarni o'rganib, ularning boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqqan. Ular loyihalarning hayotiy sikli davomida risklarni proaktiv tarzda aniqlash va ularni shartnomaviy mexanizmlar orqali taqsimlashni samarali yondashuv sifatida baholaydi.

O'zbekistonlik olimlar orasida A. M. Jo'rayev infratuzilma loyihalarini rejalashtirishda risklarni baholash indikatorlarini ishlab chiqqan bo'lib, u iqtisodiy samaradorlik, moliyaviy barqarorlik va ijtimoiy ta'sir omillarini birgalikda hisobga olishni taklif etadi. Jo'rayevning tahlillariga ko'ra, mahalliy infratuzilma loyihalarida asosiy xavflar huquqiy noaniqlik, byudjet cheklovlari va loyiha boshqaruv tizimining yetarlicha rivojlanmagani bilan bog'liq.

Deng va Poon infratuzilma loyihalaridagi qurilish xavflarini baholashda statistik model va xavflarni tarmoq shaklida tahlil qilish metodologiyasini taklif qilgan. Ularning fikricha, infratuzilma loyihalarida kechikishlar va xarajatlar ortishining oldini olish uchun boshidan boshlab har bir bosqich uchun risk kartasi tuzish va ularni raqamli vositalar orqali monitoring qilish zarur.

BMT Yevropa iqtisodiy komissiyasi va Jahon banki hisobotlarida O'zbekiston kabi o'sib borayotgan davlatlar uchun infratuzilma loyihalarida texnik salohiyat, korrupsiyaga qarshi mexanizmlar va ochiq tender tizimlarining mavjudligi risklarni kamaytirishning asosiy omili sifatida e'tirof etiladi.

Ushbu yondashuvlar infratuzilma loyihalarida risklarni baholash va boshqarish faqat texnik emas, balki institutsional va siyosiy komponentlarga ham bog'liqligini ko'rsatadi. Risklarni samarali boshqarish esa nafaqat loyiha muvaffaqiyatini, balki butun mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikni belgilab beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy-tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Ilmiy tahlil jarayonida uzatish, modellashtirish, statistik tahlil va hujjatlarni tahlil qilish usullaridan samarali foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasining zamonaviy milliy iqtisodiyot infratuzilmasi mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish va aholi turmush sifatini yaxshilash uchun yanada rivojlantirishni talab qilmoqda. Infratuzilmaga sarmoya kiritishning ijobiy ta'siri Jahon banki, IQHT, BMT YEIKning bir qator tadqiqotlarida isbotlangan. Global raqobatbardoshlik indeksida (Jahon iqtisodiy forumi tomonidan tuziladi) yuqori o'rinlarni egallagan Shveysariya va Singapur misolida ularning reytingi infratuzilmaning rivojlanish darajasi hamda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqligini yaqqol ko'rish mumkin. Mamlakatimizda ham infratuzilma – yo'llar, shifoxonalar, maktablar, bolalar bog'chalari, uy-joy kommunal xo'jaligi tizimi va boshqa obyektlarni modernizatsiya qilishga ehtiyoj katta.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-apreldagi "Ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish dasturlarini shakllantirish va davlat investitsiyalarini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 206-son¹ qarori ishlab chiqilib, amaliyotga tadbir etildi. Ushbu qarorga asosan Xalqaro valyuta jamg'armasining Budget masalalari bo'yicha departamenti tomonidan "O'zbekiston Respublikasining davlat investitsiyalarini boshqarishni baholash to'g'risida" (PIMA) hisobot tayyorlangan. Ushbu hisobotda davlat investitsiyalarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar berilgan:

Infratuzilma loyihalarini shakllantirishga qaratilgan tizimni yagona normativ-huquqiy hujjat orqali tartibga solish;

Infratuzilma va ijtimoiy soha loyihalarini tanlab olishning aniq mezonlarini ishlab chiqish;

Davlat resurslaridan moliyalashtiriladigan loyihalar portfelini shakllantirib borish;

Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini davlat budjeti va investitsiyalarini boshqarish tizimlari bilan integratsiyalash;

1 <https://lex.uz/docs/-5975438>

Budjetdan mablag' olish va budjet tavakkalchiliklarini aniqlashni hisobga olgan holda DXShni baholash bo'yicha metodologiyani ishlab chiqish;

Davlat investitsiya loyihalarini boshqarish uchun avtomatlashtirilgan axborot tizimini joriy etish;

Loyihalarning texnik-iqtisodiy asoslarini talab darajasida nazorat va tahlil qilish.

Shuningdek, 2020–2024-yillar davomida O'zbekistonning infratuzilma sohasini moliyalashtirishga ajratgan o'rtacha yillik mablag'lari umumiy investitsiyalar hajmi bilan taqqoslaganda, 2024-yilda bu ko'rsatkich 493,7 trillion so'mga (taxminan 39,03 milliard AQSh dollari) yetdi. Bu raqam 2020-yildagi 210,2 trillion so'mdan (8,90 milliard AQSh dollari) ortiqdir. Demak, 2020–2024-yillar davomida yillik o'rtacha investitsiyalar hajmi taxminan 98,74 trillion so'm (7,81 milliard AQSh dollari)ni tashkil etdi.

2024-yilda infratuzilma sohasiga ajratilgan mablag'lar umumiy investitsiyalar hajmining muhim qismini tashkil etgan. Masalan, 2024-yilda qurilish sohasidagi o'rtacha yillik o'sish sur'ati 5 foizni tashkil etgan.

Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik doirasida O'zbekiston 2020–2024-yillar davomida faol ish olib bordi. Masalan, Osiyo infratuzilma investitsiyalari banki (AIIB) bilan 2021-yilda 2,1 milliard AQSh dollari miqdoridagi yangi loyihalar uchun kelishuv imzolandi. Shuningdek, Xalqaro moliyaviy korporatsiya (IFC) 2024-yil moliyaviy yilida Markaziy Osiyoda 1 milliard AQSh dollaridan ortiq sarmoya kiritgan.

Mazkur davr mobaynida infratuzilma sohasiga ajratilgan o'rtacha yillik mablag'lar, umumiy investitsiyalar hajmi va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik darajasi hisobga olinsa, infratuzilma moliyalashtirishining sezilarli darajada oshgani ayon bo'ladi.

Infratuzilma investitsiyalari uzoq muddatli xarakterga ega bo'lib, ularning natijalari ko'pincha kelajakdagi noaniqliklar bilan bog'liq. Qaror qabul qilishda nazorat qilinadigan (boshqariladigan) omillar bilan bir qatorda, nazorat qilinmaydigan (boshqarilmaydigan) omillarni ham hisobga olish zarur bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi 2021–2030-yillarda infratuzilmani rivojlantirish uchun yillik o'rtacha moliyalashtirish hajmini YalMning taxminan 10 foizi darajasida belgilagan. Bu ko'rsatkich transport, energetika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va suv ta'minoti tizimlari kabi asosiy sohalardagi infratuzilma ehtiyojlarini qoplash uchun yetarli deb hisoblanadi.

DXSh loyihalari: O'zbekiston 2030-yilgacha DXSh asosida 63 ta yirik infratuzilma loyahasini amalga oshirishni rejalashtirgan. Ularning umumiy qiymati 30 milliard AQSh dollaridan ortiq bo'lib, ta'lim, sog'liqni saqlash, transport, energetika va kommunal xizmatlar sohaslarini qamrab oladi.

Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik: Osiyo infratuzilma investitsiyalari banki (AIIB) va Jahon banki kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda energetika va transport yo'nalishida yirik loyihalar moliyalashtirilmoqda. Masalan, AIIB tomonidan gaz va qayta tiklanuvchi energiya manbalariga sarmoyalar yo'naltirilmoqda.

Yillik davlat budjeti orqali moliyalashtirish: 2024-yilgi davlat budjetida infratuzilmani rivojlantirish uchun 2,5 milliard AQSh dollari ajratilgan bo'lib, ushbu mablag'lar ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasi, mahalla infratuzilmasi va hududiy rivojlanish loyihalariga yo'naltirilgan.

Xususiy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish: 2022–2026-yillar davomida O'zbekiston iqtisodiyotiga 120 milliard AQSh dollari miqdorida investitsiyalar jalb etilishi rejalashtirilgan bo'lib, shundan 70 milliard dollari xorijiy investitsiyalar hisoblanadi. Bu mablag'lar energetika, transport, sog'liqni saqlash, ta'lim, ekologiya, kommunal xizmatlar va suv xo'jaligi sohaslariga yo'naltiriladi.

Infratuzilma investitsiyalari, o'zining uzoq muddatli xarakteridan kelib chiqib, kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan sezilarli noaniqliklar bilan bog'liq. Shu bois qaror qabul qilish jarayonida nazorat qilinadigan omillar bilan bir qatorda, nazorat qilinmaydigan omillarni ham chuqur hisobga olish zarur.

Infratuzilma obyektlari qurilishini moliyalashtirish uchun mablag'lar yetishmayotgan sharoitda ulardan foydalanishning maksimal samaradorligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, ko'plab loyihalarni amalga oshirishda qurilish bosqichida ham, foydalanish davrida ham muayyan muammolar yuzaga kelgan (masalan, kapital xarajatlar hajmining oshishi, qurilish muddatlarining cho'zilishi, texnik xizmat ko'rsatish xarajatlarining ko'payishi va boshqalar).

Ko'rinib turibdiki, bunday loyihalarda ayrim muhim jihatlar inobatga olinmagan yoki ularni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlar yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ya'ni, loyiha tuzish bosqichida risklar to'liq o'rganilmagan hamda ularni minimallashtirish bo'yicha kompleks yondashuvlar belgilanmagan. Investitsiya loyihasi tavakkalchiliklarini tahlil qilish – bu loyiha tashabbuskorlari o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga javob berishi lozim bo'lgan murakkab va tizimli faoliyatdir.

Infratuzilma loyihalarining turlari xilma-xil bo'lgani sababli, bu holat tavakkalchiliklarni aniqlash va ularni boshqarish xarakteriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Faqat infratuzilmaning o'zigagina emas, balki butun loyihani amalga oshirish, risklarni baholash va ularga qarshi boshqaruv tizimini ishlab chiqish loyihaning har bir bosqichi bilan uzviy bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasida infratuzilma loyihalarida risklarni baholash masalasiga 2010-yildan boshlab DXSh (Davlat-xususiy sheriklik) mexanizmlarini ishlab chiqish jarayonida e'tibor qaratila boshlandi. Asosiy

maqsad – aholiga sifatli xizmat ko'rsatish bo'yicha davlat vazifalarini bajarishda biznes tuzilmalarini jalb etishdan iborat edi.

Biznes sub'ektlari davlat tuzilmalariga nisbatan ko'proq moslashuvchanlik, harakatchanlik va innovatsion imkoniyatlarga ega bo'lib, bu infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda ularning ishtirokini maqsadga muvofiq qiladi.

Mamlakatimizda "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonun mavjud bo'lib, u 2019-yil 10-mayda Prezident tomonidan imzolangan va 2019-yil 11-iyunda kuchga kirgan. Ushbu qonun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni tartibga soladi hamda infratuzilma va ijtimoiy xizmatlar sohalarida xususiy investitsiyalarni jalb etish uchun zarur huquqiy asosni yaratadi.

DXSh mexanizmining asosiy jihatlari:

DXSh ta'rif: Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) – bu davlat sherigi va xususiy sherik o'rtasida muayyan muddatga tuziladigan, yuridik jihatdan rasmiylashtirilgan hamkorlik bo'lib, DXSh loyihasini amalga oshirish uchun ularning resurslarini birlashtirishga asoslanadi.

Loyihani boshlash: DXSh loyihasi davlat organi (tashkiloti) yoki xususiy tashabbuskor (jismoniy yoki yuridik shaxs) tomonidan ilgari surilishi mumkin.

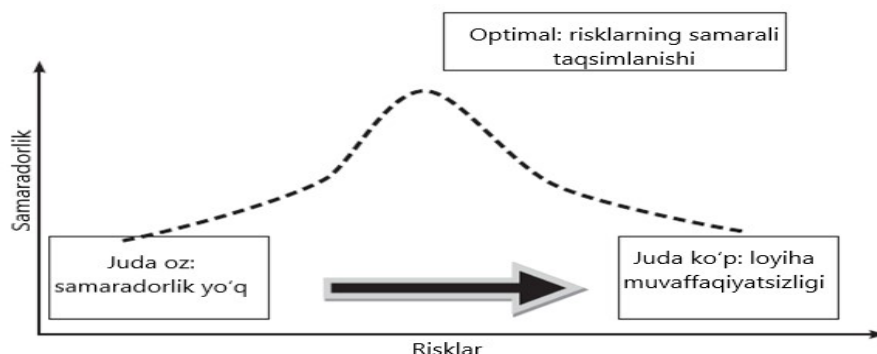
Tanlov tartibi: Xususiy sherik tender yoki to'g'ridan-to'g'ri muzokaralar orqali aniqlanadi. Bunda tender mezonlari aniq bo'lishi va kamsituvchi qoidalarni o'z ichiga olmasligi kerak.

Bitim muddati: DXSh bitimi uch yildan kam va qirq to'qqiz yildan ortiq bo'lmasligi kerak.

Huquqiy kafolatlar: Agar keyinchalik qabul qilingan qonun hujjatlari DXSh shartlarini yomonlashtirsa, bitim tuzilgan sanadan boshlab o'n yil mobaynida xususiy sherikka nisbatan bitim tuzilgan vaqtdagi qonunlar qo'llaniladi.

DXShni rivojlantirish agentligi: Moliya vazirligi huzuridagi Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish agentligi DXSh sohasida davlat siyosatini amalga oshiradi.

Ushbu sohadagi ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, risklarni samarali taqsimlashda "oltin qoida" mavjud: risklar ularni eng samarali boshqara oladigan, oldini olish, bartaraf etish va nazorat qilish imkoniyatiga ega tomon zimmasiga yuklatilishi kerak. Bu esa tavakkalchiliklarni faqat huquqiy-rasmiy emas, balki iqtisodiy va boshqaruv nuqtayi nazaridan ham chuqur tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi (1-rasm).

1-rasm. Risklarni samarali taqsimlash.

Ushbu tamoyil J. Delmon tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasining 10.05.2019 yildagi "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi O'RQ-537-son² Qonunida qo'llanilgan. Risklarni baholash uchun quyidagi bosqichlar amalga oshiriladi:

Loyihani amalga oshirishning asosiy bosqichlari doirasida unga xos bo'lgan oldindan bashorat qilinadigan tavakkalchiliklarni aniqlash va tavsiflash;

Tavakkalchiliklarni baholashda qo'llaniladigan usullarni tanlash;

Faqat davlat sherigiga yuklatilishi mumkin bo'lgan tavakkalchiliklarni aniqlash;

Tavakkalchilikning yuzaga kelish ehtimoli va uning oqibatlarini baholash, shuningdek, davlat va xususiy sheriklar o'rtasida tavakkalchiliklarni ularni eng samarali boshqarish imkoniyatlari asosida taqsimlash (tavakkalchiliklar matritsasini tuzish);

Tavakkalchilik yuzaga kelgan taqdirda davlat sherigi majburiyatlarining shartli bajarilishi bilan bog'liq hodisa (shart, majburiyat) qiymatining oshishini (ehtimoliy og'ishlarni) aniqlash;

2 <https://www.lex.uz/ru/docs/-4329270>

Tavakkalchilik sodir bo'lgan holatda davlat sherigi zimmasiga tushadigan majburiyatlar hajmini aniqlash; Muvofiqlik ehtimolini baholash, mavjud tavakkalchiliklarni va ularning oqibatlarini davlat hamda xususiy sheriklar o'rtasida taqsimlash;

Sheriklar tomonidan tavakkalchiliklarni eng samarali boshqarish imkoniyatlari hisobga olingan holda tavakkalchiliklar matritsasini tuzish;

DXSh sxemasi bo'yicha loyihani amalga oshirishda ehtimoliy og'ishlarni aniqlash va ularni asosiy bosqichlar kesimida baholash.

DXSh loyihalari bo'yicha risklarni o'rganishda jahon amaliyotida qo'llaniladigan usullar majmui risklarni kataloglashtirish, shuningdek, sifat va miqdoriy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Risklarni baholashning asosiy bosqichlari va yondashuvlari sifat va miqdoriy metodlarga asoslanadi. Ularni amalga oshirishda zarur hollarda mutaxassislar, maslahatchilar va boshqa tegishli ekspertlar jalb etilishi mumkin.

Loyiha konsepsiyasini ishlab chiqish hamda risklarni dastlabki baholash bosqichlarida sifat yondashuvidan foydalanish afzalroq hisoblanadi. Miqdoriy yondashuv esa texnik-iqtisodiy asos (TIA)ni tayyorlash jarayonida qo'llaniladi. Bu bosqichda loyihani amalga oshirish bo'yicha takliflar asosida risklarning qiymat ifodasida yuzaga kelish ehtimoli va loyiha maqsadlariga ta'siri aniqlanadi.

Amaldagi qonunchilikda loyihalardagi risklarni kompleks baholash va ularni amaliyotda qo'llash zarurati nazarda tutilgan. Biroq bu holat muammoli vaziyatlarga olib kelishi mumkin, chunki O'zbekistonda bunday tajriba hali yetarli darajada shakllanmagan, shuningdek, turli sohalaridagi infratuzilmaviy loyihalarda risklarni baholash bo'yicha tasdiqlangan uslubiyotlar mavjud emas.

Shu sababli, risklar bilan ishlashda yanada chuqur va batafsil yondashuv talab etiladi. Bunday uslublarni ishlab chiqish zaruratini inobatga olgan holda, quyidagi amaliy tavsiyalarni keltirish mumkin.

Loyiha ijrochilari yoki uni muvaffaqiyatli amalga oshirishdan manfaatdor tomonlar loyihaning dastlabki bosqichlaridayoq qaysi risklar tegishli chora-tadbirlar ko'rishni talab etishini aniqlab olishlari lozim. Shubhasiz, avvalo hodisaning yuzaga kelish ehtimoli yuqori bo'lgan risklarga, shuningdek, loyiha natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan tavakkalchiliklarga alohida e'tibor qaratish zarur.

O'tkazilgan tadqiqotlar asosida risklar sikli – ya'ni barcha mumkin bo'lgan tavakkalchiliklarni aniqlashdan tortib, ularni boshqarishgacha bo'lgan jarayon – bosqichlarga bo'lish asosida yondashiladi (2-rasm).

2-rasm. Risklar sikli.

Risklarni taqsimlashning asosiy tamoyili – infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda riskni boshqalarga qaraganda yaxshiroq boshqara oladigan tomon zimmasiga yuklashdir. Jumladan:

Riskning yuzaga kelish ehtimolini boshqara oladigan tomon, masalan, qurilish riskini tajribasi, motivatsiyasi va nazorat vositalari yuqori bo'lgan xususiy hamkor zimmasiga yuklash;

Riskning loyiha samaradorligiga ta'sir darajasini boshqara oladigan tomon, masalan, davlat organlari budjetning tegishli xarajat majburiyatlarini davlat qarzi toifasiga kiritish orqali siyosiy tavakkalchiliklarning loyihaga ta'sirini kamaytirishi mumkin;

Tavakkalchilikni amalga oshirish oqibatlarini qoplash, jumladan: a) tavakkalchilikning ishtirokchining boshqa majburiyatlari yoki aktivlari bilan o'zaro bog'liqligi; b) tavakkalchilikni to'lov evaziga uchinchi tomonga o'tkazish imkoniyati (masalan, sug'urta qilish yoki aksiyadorlik kapitalida uchinchi tomon ishtiroki); v) tavakkalchilikni yakuniy iste'molchilar (shu jumladan, aksiyadorlar, soliq to'lovchilar yoki infratuzilma obyekt xizmatlaridan foydalanuvchilar) foydasiga qayta taqsimlash imkoniyati.

Risklarni samarali taqsimlash katta ahamiyatga ega bo'lib, bu loyihaning ishtirokchilari o'rtasida risklarni sifatli boshqarish uchun zarur rag'batlar yaratish hamda ularni qoplash uchun ajratiladigan mablag'lar hajmini kamaytirishni nazarda tutadi. Agar tomonlardan biriga juda kam yoki haddan tashqari ko'p risklar yuklatilsa, bu holat loyiha samaradorligi va risklarni boshqarish darajasining pasayishiga olib keladi. Muvozanat saqlanishi zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston Respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda risklarni boshqarish masalasi so'nggi yillarda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatda yirik transport, energetika, suv ta'minoti va boshqa infratuzilma sohalarida keng ko'lami loyihalar amalga oshirilmoqda, bu esa turli toifadagi risklar (moliyaviy, huquqiy, texnik, ekologik va boshqalar) bilan yuzma-yuz kelishni talab qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki,

ayrim loyihalarda risklarni baholash va boshqarish mexanizmlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Bu esa resurslarning samarasiz sarflanishiga, qurilish muddatlarining cho'zilishi va sifatning pasayishiga olib kelmoqda. Loyiha hayotiyliigi (sustainability), manfaatdor tomonlar o'rtasidagi mas'uliyat va xavflarni taqsimlash kabi jihatlar hali to'liq tizimlashtirilmagan. Shu bilan birga, risklarni aniqlash, baholash va monitoring qilish bo'yicha xalqaro standartlarga mos yondashuvlar joriy etilayotgani quvonarli holatdir. DXSh (davlat-xususiy sheriklik), raqamli monitoring tizimlari va institutsional islohotlar orqali risk menejmentining samaradorligi ortmoqda.

Shuningdek, risklarni boshqarish tizimini institutsionallashtirish maqsadida har bir yirik infratuzilma loyihasi uchun alohida risklarni boshqarish rejasini ishlab chiqish majburiy holga aylantirilishi, vazirliklar va agentliklar tarkibida risk menejment bo'limlari tashkil etilishi zarur. Xalqaro tajribalarni joriy etish bo'yicha Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki kabi tashkilotlarning loyiha boshqaruvi bo'yicha metodikalari asosida milliy standartlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Risk baholashda SWOT, PESTLE, Monte Carlo kabi metodlarni amaliyotga joriy etish zarur.

DXSh loyihalarida risklarni taqsimlash mexanizmlarini aniq belgilash, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi risklarni taqsimlash (risk-sharing) shartnomalarda huquqiy jihatdan mustahkamlanishi lozim. Xususiy investorlar uchun kafolatlangan daromad, soliqqa oid yengilliklar yoki siyosiy risklardan himoya qilish mexanizmlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Raqamli texnologiyalardan keng foydalanish orqali loyihalarda risk monitoringi uchun avtomatlashtirilgan raqamli platformalarni yaratish, GIS, BIM (Building Information Modeling) va big data texnologiyalari yordamida risklarni real vaqt rejimida tahlil qilishni yo'lga qo'yish zarur. Mutaxassislar salohiyatini oshirish maqsadida risk menejmenti bo'yicha malaka oshirish kurslari va xalqaro sertifikatlash dasturlarini tashkil etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni – "Harakatlar strategiyasi" // www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 10-maydagi "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi qonuni-. // www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-avgustdagi PQ-4796-son qarori – "Davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilma loyihalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" // www.lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 21 apreldagi 206-son qarori - "Ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish dasturlarini shakllantirish va davlat investitsiyalarini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi // www.lex.uz
5. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi – "Davlat investitsiyalari dasturi va loyiha boshqaruvi" (rasmiy ma'lumotlar) // www.invest.gov.uz
6. Osiyo Taraqqiyot Banki (ADB). Project Risk Assessment Guidelines. ADB Publications, 2019. <https://www.adb.org>
7. Jahon banki. Project Risk Management Guidance for Infrastructure Projects. World Bank Group, 2018. <https://www.worldbank.org>
8. Xodjaev A.M., Karimov N.R. Loyihalarni boshqarish va baholash asoslari. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2021.
9. Mamatqulov I. Investitsion loyihalarni boshqarish: nazariya va amaliyot. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
10. Soliyev B. Davlat-xususiy sheriklikning huquqiy asoslari va amaliyoti. – Toshkent: "Adolat", 2022.
11. PMBOK® Guide – A Guide to the Project Management Body of Knowledge, 7th Edition, Project Management Institute (PMI), 2021.
12. Kerzner H. Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. – Wiley, 2017.
13. UNIDO. Manual for the Preparation of Industrial Feasibility Studies. – United Nations Industrial Development Organization, 2019. <https://www.unido.org>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>